

Л. О. БІЛЯВСЬКА

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ФАХОВОЇ ПРАКТИКИ

У статті описані основні види самостійної роботи, що використовуються під час практики. Визначені вимоги, яких викладач має дотримуватися під час організації самостійної роботи студентів, враховуючи при цьому їхні індивідуальні особливості. Описані методи практичної самостійної діяльності, висвітлені питання стосовно функцій самостійної роботи в процесі проходження фахової практики майбутніх вчителів природничих дисциплін.

Ключові слова: самостійна робота, види самостійної роботи, методи самостійної діяльності.

Л. А. БЕЛЯВСКАЯ

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ВО ВРЕМЯ ПРОВЕДЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРАКТИКИ

В статье описаны основные виды самостоятельной работы, которые используются во время практики. Определены требования, которых преподаватель должен придерживаться во время организации самостоятельной работы студентов, учитывая при этом их индивидуальные особенности. Описаны методы практической самостоятельной деятельности, освещены вопросы, которые касаются функций самостоятельной работы в процессе прохождения профессиональной практики будущих учителей естественных дисциплин.

Ключевые слова: самостоятельная работа, виды самостоятельной работы, методы самостоятельной деятельности.

L. O. BILYAVSKAYA

THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS DURING THE HOLDING OF PROFESSIONAL PRACTICE

The article is devoted to the question of organization of students' independent work during the professional practice passing. In the article is described basic types of independent work, which are used during the practice, also certain requirements that teacher must take into account during organization of independent work of students, taking into consideration their individual features. The methods of practical independent activity are described. Also, the questions that touch the functions of independent work in the process of professional practice passing of future teachers of natural disciplines are highlighted in the article.

Keywords: independent work, types of independent work, methods of independent activity.

На всіх етапах розвитку суспільства питання ефективної підготовки педагогічних кадрів завжди були в центрі уваги. Сьогодні система освіти, відповідно і підготовка вчителів, перебувають в стані перебудови, тому ця проблема є особливо актуальною. Це чітко відображено в основних нормативних документах, які регламентують стратегію розвитку освіти в Україні. У законах України «Про вищу освіту», «Про освіту», у Концепції розвитку національної вищої освіти, Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» [3, с. 3–6] йдеться про загальні вимоги до вчителя, про обов'язки педагогічних кадрів, підвищення їхнього професійного рівня, педагогічної майстерності, загальної культури: «Педагогічні працівники мають стати основною рушійною силою відродження та створення якісно нової національної системи освіти. У зв'язку з цим основна увага має бути зосереджена на підготовці нового покоління творчо мислячих, професійно компетентних педагогічних працівників» [6].

Одним із завдань становлення сучасного студента як майбутнього кваліфікованого фахівця є переведення його зі статусу об'єкта в статус суб'єкта навчання і діяльності [10]. Навчання – це складний процес, який здійснюється під керівництвом викладача, але в контексті

Болонських реформ зростає роль саме самостійної роботи студента і самостійної пізнавальної активності його як суб'єкта професійної підготовки.

Метою статі є висвітлити питання щодо організації та видів самостійної роботи студентів в процесі проходження фахової практики.

Поняття «самостійна робота» різні вчені трактують по-різному. Так, Б. Єсіпов відзначає, що самостійна робота передбачає неодмінне поєднання самостійності мислення з самостійним виконанням розумових і фізичних дій [7]. Т. Львіна трактує самостійну роботу як особливий вид фронтальної, групової та індивідуальної навчальної діяльності, який здійснюється під керівництвом, але без особистої участі вчителя [8], вимагає від учнів розумового напруження [12].

Педагоги минулого відзначали, що поряд з величезним значенням учительської майстерності головні цілі освіти досягаються тільки власними зусиллями тих, хто навчається. Ще у XVII ст. Ян Амос Коменський зазначав: «Альфою та омегою нашої дидактики нехай буде пошук і відкриття способу, за якого б учителі менше навчали, а учні більше б училися» [9, с. 162].

У своїх творах Г.Сковорода порушував питання про значення самостійності зусиль у навчанні і підкреслював, що нерозумно випрошувати те, чого можеш сам досягти, сила педагога в його знаннях, добротності, любові до дітей і до своєї справи [11, с. 143–151].

А. Дістервег у своїх «основоположних рекомендаціях» вчителю зауважує: «Ти лише до того часу спроможний сприяти освіті інших, доки працюєш над власною освітою» [4, с. 67].

Проблема організації самостійної роботи досліджувалася багатьма вітчизняними вченими в різних аспектах. Загальні педагогічні аспекти цієї проблеми вивчали: А. Алексюк, В. Давидов, В. Загвязинський, В. Козаков, Г. Кудрявцева, І. Лернер, А. Матюшкін, Ю. Чабанський, П. Підкасистий.

Б. Ананьєв, Л. Виготський, І. Гальперін, С. Рубінштейн розглядали психологічні особливості самостійної роботи. У психолого-педагогічній літературі висвітлено різноманітні напрями досліджень самостійної діяльності, а саме: організаційні форми та методи; закономірності і принципи; залежність ефективності самостійної роботи від контролю; особливості мотивації; планування; специфіка самостійної роботи при вивченні різних дисциплін.

Різними аспектами самостійності студентів у педагогічному процесі вищого навчального закладу займалися вітчизняні педагоги і психологи А. Алексюк, Н. Анікеєва, П. Підкасистий, М. Портнов, Л. Рувинський. На думку вищезазначених вчених, самостійна робота як форма навчання є системою організації педагогічних умов, що забезпечують керівництво навчальною діяльністю студентів, яка проходить за відсутності викладача, без його безпосередньої участі й допомоги.

Самостійна робота розглядається вченими як діяльність індивіда, що здійснюється ним своїми власними силами без сторонньої участі. У навчанні вона є специфічною формою навчальної діяльності, що виконується під безпосереднім або опосередкованим керівництвом викладача, який передбачає конкретну мету, завдання, способи і методи її організації.

У психолого-педагогічній та методичній літературі існують різні підходи щодо класифікації видів самостійної роботи студентів.

Данилова Г. та Бровкіна Л. за характером діяльності визначають такі види самостійної роботи:

- репродуктивну – характеризується діяльністю виконавського відтворення за зразком, що є необхідним для оволодіння вміннями і навичками, особливо у практичних завданнях, виконанні лабораторних і практичних робіт тощо;
- реконструктивну – передбачає не тільки копіювання, а й вибір способів діяльності, використання здобутих знань, прийомів, дій в індивідуальних ситуаціях;
- евристичну – залучає до самостійного аналізу, сприяє тому, що студенти виходять за межі відомого зразка і висувають різні шляхи розв'язання, беруть участь в евристичних бесідах, формулюють питання, добирають докази за певною тезою;
- творчий – не обмежує майбутніх учителів лише засвоєнням нового, а й включає їх у створення нового. Вони спостерігають і вивчають факти і явища, висувають гіпотези, планують шляхи їх перевірки [1; 2, с.3-6].

На думку Л. Волошко, доцільно виділити такі види самостійної роботи:

- за дидактичною метою (з метою формування нових знань; формування нових практичних умінь та навичок; закріплення знань, умінь, навичок; розвитку навичок самоосвіти);
- за джерелом отримання інформації (з друкованими носіями; з використанням Інтернет-ресурсів):
  - за місцем виконання (аудиторна та позааудиторна);
  - за ступенем самостійності студентів (за зразком або репродуктивна; частково-пошукова або продуктивна; дослідницька або евристична);
  - за формою подання результатів (усна, письмова, конструкторська, інтерактивна);
  - за умовами виконання завдання (фронтальна; індивідуальна; у парах; у малих навчальних групах);
  - за видом управління (під безпосереднім керівництвом викладача; на основі співуправління; на основі самоуправління);
  - за видом контролю результативності (з обов'язковим контролем кожного студента; із вибіркоким контролем) [5, с.67].

Таким чином, найбільш поширеними видами самостійної роботи у навчанні є:

- розв'язання задач, виконання вправ;
- вивчення окремого питання теми;
- самостійне складання схем, таблиць, діаграм;
- виконання лабораторних, практичних, творчих робіт, індивідуальних і групових завдань;
- проведення спостережень;
- використання довідкової літератури;
- робота з комп'ютером (написання звітів, доповідей, рефератів);
- проведення дослідницької роботи;
- робота з підручником;
- складання плану (уроку, конспекту лекції, екскурсії).

Під час фахової практики самостійна робота має певні особливості, що відрізняють її від навчально-пізнавальної діяльності в цілому. Викладач в організації самостійної роботи повинен враховувати індивідуальні особливості студентів, що можливо при дотриманні нижченаведених вимог:

- створення позитивного емоційного середовища на практиці;
- тактовне та своєчасне керівництво зі сторони викладача;
- поєднання індивідуальної та групової форм роботи студентів;
- поєднання аудиторного та позааудиторного місця проведення практики;
- розробка завдань різного рівня складності з теми, яка вивчається;
- індивідуальний підхід при складанні завдань для різних груп студентів;
- застосування обов'язкового або вибіркового контролю кожного студента.

Отже, основними видами самостійної роботи студентів під час проходження фахової практики ми виділяємо такі:

Евристичний. Під час виконання евристичної самостійної роботи пізнавальна діяльність спрямована на розв'язання проблемної ситуації, яку створює педагог або безпосередньо самі студенти. В результаті таких дій формується вміння бачити навчальну проблему, самостійно виявляти причину її виникнення, розробляти алгоритм її вирішення.

Пошуково-аналітичний. До цього виду самостійної роботи ми відносимо завдання пов'язані з самостійними спостереженнями студентів у природі та ведення відповідно щоденника спостереження.

Нотування спостережень – перша умова практичної роботи в природі. Розмаїття явищ у природі робить будь-яке спостереження при уважному веденні запису оригінальним науковим матеріалом. Такі записи у період проходження фахової практики в майбутній роботі вчителя стануть незамінним посібником. У записах слід чітко розмежовувати особисті спостереження, пояснення викладача і власні здогади. Всі записи здійснюються у період проведення фахової практики.

Таким чином, здійснюючи записи, студенти не тільки фіксують побачене, а й вчаться порівнювати, систематизувати, аналізувати весь комплекс знань, в результаті чого забезпечується перетворення навчання в активний процес мислення шляхом структурування навчального матеріалу й моделювання проблемних ситуацій і пізнавальних задач з метою набуття професійно необхідних знань, умінь та навичок.

Самостійна робота із формування вмінь та навичок практичної роботи. Під час проходження фахової практики студенти не просто здобувають нові знання, а й використовують їх у практичній діяльності. Під час практики вони повинні самостійно зібрати, зафіксувати, описати зібраний матеріал.

Саме ці дії дають можливість поєднати теорію з практикою. Під час збирання та фіксування матеріалу, наприклад, гербарних зразків, студенти набувають навичок роботи з лабораторним обладнанням, хімічними препаратами тощо, а під час описування вищезазначеного повторюють пройдений теоретичний матеріал на лекціях, лабораторних роботах. Саме цей досвід роботи допоможе в подальшому майбутнім вчителям природничих дисциплін виконувати завдання, пов'язані з роботою на навчально-дослідних ділянках, у куточку живої природи, під час організації дослідницької роботи учнів.

Дослідницький. Під час виконання дослідницької самостійної роботи перед студентами розкриваються нові сторони досліджуваних явищ та об'єктів. Здійснюється всебічний аналіз поставлених теоретичних та практичних завдань, висловлюються власні судження та переконання, самостійна робота реалізується через науково-дослідницьку діяльність.

Науково-дослідна робота є одним з основних складових елементів фахової практики студентів. Вона повинна навчити їх методики проведення шкільних наукових і польових дослідів (визначення теми, проведення спостережень за рослинами і тваринами, оформлення результатів роботи), ознайомити з правилами ведення щоденника дослідницької роботи. Завданням науково-дослідної роботи є: вивчення методики проведення натуралістичної роботи, зокрема ознайомлення з різними видами літніх завдань, їх складання з урахуванням шкільної програми, принципами добору і розміщення рослин і тварин у куточку живої природи та керівництва роботою учнів у ньому.

Найголовнішими вимогами до організації науково-дослідної роботи студентів є: профорієнтаційна спрямованість, зв'язок з шкільним курсом біології, хімії та географії.

Таким чином, сучасний вчитель повинен бути ініціативним, цілеспрямованим та творчим фахівцем, маючи при цьому високий рівень теоретичної і практичної підготовки, вміти самостійно приймати рішення, впливати на утворення комплексу провідних життєвих компетенцій учнів, вміти ефективно і толерантно функціонувати в соціальних групах, співпрацювати з іншими людьми. Тому особливій актуальності набувають функції самостійної роботи.

Самостійна робота виконує такі функції: навчальну, розвиваючу, пізнавальну, виховну, комунікативну, мотиваційну, прогностичну, коригуючу.

Суть навчальної функції полягає в опрацюванні першоджерел, тобто теоретичного матеріалу. Це сприяє більш глибокому осмисленню вже засвоєної суми знань, закріпленню умінь та навичок, здобутих під час лабораторних занять.

Розвиваюча функція спрямована на розвиток самостійності, творчості, дослідницьких умінь та навичок майбутніх учителів природничих дисциплін.

Пізнавальна – полягає в опануванні нової суми знань, набутті нових умінь та навичок дослідницької роботи, які будуть необхідні згодом.

Виховна функція – спрямована на формування таких якостей, як цілеспрямованість, відповідальність, дисциплінованість.

Комунікативна – спрямована на формування таких якостей особистості, як доброзичливість, поступливість, чуйність, тактовність.

Мотиваційна – забезпечує отримання задоволення студентів від результатів пізнавальної діяльності і, відповідно, прагнення досліджувати щось нове.

Суть прогностичної функції полягає у вмінні вчасно передбачити і оцінити як можливий результат, так і сам процес виконання завдання.

Коригуюча функція визначається вмінням вчасно коригувати свою діяльність.

Отже, самостійна робота повинна забезпечити:

- поглиблення та закріплення знань, умінь та навичок;
- здатність до творчої праці;
- критичність та креативність мислення;
- системність знань та способів практичних дій;
- самостійність виконання певних типів завдань;
- аналіз поставлених завдань та висловлювання власних суджень.

Таким чином, самостійна робота є однією з важливих і широко обговорюваних проблем у сучасній дидактиці. На нашу думку, самостійна робота студентів під час проходження фахової практики є наслідком точно організованої навчальної діяльності на лекційних, лабораторних та практичних заняттях, що мотивує самостійне її розширення, поглиблення й продовження у вільний час. Відповідно викладач повинен організувати роботу студента, розробивши програму його самостійної діяльності з оволодіння знаннями, уміннями та навичками, а також здійснювати безпосереднє керівництво нею.

Самостійна робота у контексті нашого дослідження розглядається як специфічна форма (вид) навчальної діяльності, що характеризується вищепереліченими її особливостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бровкіна Л. Професійне зростання педагогів /Л. Бровкіна // Завуч. – 2005. – №2. – С. 3–6.
2. Волошко Л. Б. Технологія організації самостійної роботи студентів [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/ITZN/em16/content/10moetio.htm>
3. Данилова Г. С. Акмеологічна модель педагога в 21 столітті / Г. С. Данилова // Рідна школа. – 2003. – № 6. – С. 6–9.
4. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
5. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / под ред. Медынского. Е. Н. – М.: Учпедгиз, 1956. – С. 67.
6. Енциклопедія освіти; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Б. Есипов – М.: Учпедгиз, 1961. – 239 с.
8. Ильина Т. А. Педагогика. / Т. Ильина– М.: Просвещение, 1984. – 496 с.
9. Коменский Ян Амос. Великая дидактика / Ян Амос Коменский // Избранные педагогические сочинения. – М., 1965. – С. 162.
10. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник /А. І.Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
11. Сковорода Г. С. Благодарный Еродий // Антология педагогической мысли Украинской ССР. – М.: Педагогика, 1988. – С. 143–151
12. Унт И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Унт – М.: Педагогика, 1990. – 192 с.